

YHTEISÖ JA RYHTILIIKKEET

POIKKEAVUUDESTA MAAILMASSA POIKKEAVUUTEEN KATSOJIEN SILMISSÄ

Tärkeät tieteelliset keksinnöt ovat usein yksinkertaisia: löydetään jokin uusi muuttuja, joka otetaan järjestelmällisen tarkastelun kohteeksi (vrt. Eskola 1967, 327). ”Edeltäjät”, joita aatehistorioitsijat aina löytävät, ovat kenties käsitelleet kyseistä muuttujaa, mutta tarkastelu ei ole ollut kyllin systemaattista muodostaakseen pohjan uudelle teoreettiselle viitekehykselle. Niinpä on mahdollista sanoa Karl Marxin ”löytäneen” tuotannon samalla tavalla kuin Sigmund Freud ”löysi” syvyyspsykologiset tai ryhädynaamiset prosessit. Max Weber kuvasi ensimmäisenä ”ironisia muuttujia” eli motiivisanastojen ei-aiotuja seurauksia. Kussakin tapauksessa tieteellinen innovaatio merkitsi uuden muuttujaryhmän kuvaamista.

Vuosina 1962–1963 ilmestyi *Social Problems* -lehdessä kolme artikkelia, jotka kiinnittivät huomion poikkeavuuden sosiologian laiminlyömään muuttujaan, siihen yhteisölliseen reaktioon, joka kohdistui poikkeavaan käyttäytymiseen (Kitsuse 1962; Erikson 1962; Kitsuse & Cicourel 1963). ”Leimamisteoria” (labeling theory) oli näin saanut alkunsa ja vieläpä niin, että ensimmäiset pioneerit olivat toimineet ”toisistaan riippumatta” (vrt. Spector 1976). Innovatio oli yksinkertainen. Tosiasiallisen, maailmassa (out there) ilmenevän poikkeavuuden ohella oli tarkasteltava myös niitä prosesseja, joiden kautta jotkut teot tai elämäntavat määriteltiin

”poikkeaviksi”. Poikkeavuuden sosiologiassa ja kriminologiassa tapahtui näin eräänlainen kantilainen käänne: rikos ja poikkeavuus olivat nyt katsojien silmissä ja niissä käsitteellisissä linsseissä, joiden kautta ihmiset konstituivat sosiaalista todellisuuttaan.

Uusi kiehtova muuttuja johti uudenslaisiin tutkimusasetelmiin. Kiinnostuttiin mm. siitä, miten yhteisön tapa määrittellä oma ”toiseutensa” – siis poikkeavuus – vaihteli ajallisesti. Oliko olemassa rakenteellisia, ei-kulttuurisia tekijöitä, joiden vaihtelu korreloisi kulttuuristen poikkeavuusmäärittelyiden kanssa? Voisiko yhteisöllä olla joko hitaita tai nopeita ”pulsseja”, niin että rakenteelliset muutokset johtaisivat milloin kiristyvään, milloin löystyvään poikkeavuushavaintoon? Yksi klassisten artikkeleiden kirjoittajista, Kai T. Erikson, ehti ensimmäisten joukossa muotoilemaan löysän oletuksen ”moraalisista paniikeista”, joiden aikana yhteisön rikos- tai poikkeavuushavainto äkisti paisui ja katkaisi siteensä tosiasiallisiin oloihin. Erikson (1966) kuvasi historiallisen aineiston avulla kolme tällaista paniikkia Massachusettsin siirtokunnassa vuosina 1636, 1656 ja 1692. Varsinaisen esikuvan ja mallin moraalisten paniikkien tutkimukselle antoi kuitenkin vasta Stanley Cohen teoksellaan *Folk Devils & Moral Panics* (1973).

Moraalisten paniikkien ja ryhtiliikkeiden tutkimuksia yhdisti paitsi sitoutuminen uuteen reaktiota korostavaan ajattelutapaan myös väljä selitystapaan liittyvä yhdenmukaisuus. Nähtiin mielellään, että yhteisöön koh-

distuva tosiasiallinen (rakenteellinen) uhka kanavoitui (kulttuurisen) poikkeavuushavainnon äkillisenä kiristymisenä. Massachusettsin noitapaniikkia vuonna 1692 edelsi yhteisön identiteettikriisi; siirtokunnan poliittinen autonomia ja uskonyhteys olivat vaakalaudalla (Erikson 1966, 137–159). Chicagon Haymarket Squaren attentaatteja vuonna 1886 seurasi työväestön piirissä villi huhuaalto, jonka mukaan teot olivat siirtolaisten tekemiä; hidas, ryhmätasoinen, tosiasiallinen katastrofi – kiristyvä kilpailu työpaikoista – sai purkauksenomaisen ilmauksen attentaatipaniikin hermostuneissa mielikuvissa (Conklin 1975, 34–35). Suomessa 1930-luvun alun äärioikeistolainen moraalinen ryhti-liike – ja siis äärimmillen kiristynyt poikkeavuushavainto ja ”ulkopuolisten” äkillinen moninaistuminen – on voitu palauttaa Pohjanmaan taloudellisen aseman suhteelliseen heikkouteen (Alapuro 1977, 144–147). Seksuaalipsykopaattilainsäädännön yllättävä ja nopea leviäminen 1940-luvun Yhdysvalloissa keskittyi niihin osavaltioihin, joissa mustan väestön osuus kasvoi eniten; poikkeavuushavainnon (kulttuurinen) muutos näyttää korreloivan rakenteellisen muutoksen kanssa (Gallier & Tyree 1985). Cohenin (1973) kuvaama Englannin nuorisopaniikki 1964–1966 oli ainakin osittain seurausta eteläranikon lomakohteiden sosiaalisen statuksen laskusta; uusi vauraus vei entiset kesävieraat Espanjan hiekkarannoille (vrt. Kivivuori 1991). Ehkä erikoisin kuvatuista paniikeista tapahtui kuitenkin Ranskan Orléansissa: huhuttiin, että kaupungin vaatekauppojen pukukopeista kaapattiin naisia valkoiseen orjakauppaan. Edgar Morinin mukaan kyse oli siitä, että uhatuksi itsensä kokenut valkoinen mainstream-kulttuuri juhli näin omaa identiteettiään (vrt. Conklin 1975, 52–53). – Kaikissa näissä tulkinnoissa on kyse siitä, että yhteisö kanavoi todelliset uhat ja paineet puheeksi ”toisista” ja että mitä uhatumpi yhteisö on, sitä enemmän poikkeavuutta ja ulkopuolisuutta se pyrkii näkemään omien rajojensa sisällä.

Kesällä 1991 tein oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa tutkimuksen, joka pyrki kuvaamaan vuosina 1986–1988 eräässä eteläsuomalaisessa (n. 8 000 asukkaan) pikkukaupungissa vallinnutta moraalista ”paniikkia” tai, kuten tästedes sanon, ryhtiiliikettä. Vastikään kunnallispolitiikkaan mukaan tullut kuntalainen, toimitusjohtaja A., sai tuolloin läpi vaatimuksensa erityisen vartiointi- ja järjestystyöryhmän perustamisesta. Työryhmän voidaan katsoa toimineen ”moraalisena yrittäjänä” (vrt. Becker 1963, 147–163), joka kaikin keinoin pyrki konstruoimaan naapurikaupungista tulevan nuorisorikollisuuden sosiaalisena ongelmana. Seuraavassa on voimakkaasti lyhennetty selostus kyseisen ajankohdan tapahtumista (vrt. Kivivuori 1991; viittauksettomat lainaukset ovat otteita työryhmän pöytäkirjoista tai kuntalaisten haastatteluista).

Toukokuussa 1986 tapahtunutta perustamistaan seuraavina kahtena vuotena järjestystyöryhmä pyrki eri keinoin löytämään ja todistamaan saman uhan, jonka olemassaololla ryhmän tarpeellisuutta oli perusteltu: rikosaallon. Vaikeutena oli se, ettei alueen (kyseistä kuntaa suurempi) poliisipiiri ollut tietoinen uhasta. Sen käsityksen mukaan pikkukaupungin alue oli ympäröiviin alueisiin nähden rauhallinen. Koska poliisitilasto puhui tämän käsityksen puolesta, päätti työryhmä käynnistää syksyllä 1986 yksityisen vartiointiliikkeen tehotarkkailun; firman vartijat raportoivat eri kohteissa nauhoille, joita toimitusjohtaja A. sitten kuunteli ja purki. Saman vuoden toimintakertomuksessaan ryhmä joutui kuitenkin toteamaan, ettei tehotarkkailu tuottanut ”toivottua” tulosta. Oli tehostettava toimia. Tammikuussa 1987 ryhmä pohti mahdollisuuksia ”saada henkilökuntaa toimimaan kentällä”. Näin käynnistyi suunnittelu, jonka tavoitteeksi muotoutui vähin erin jonkinlaisen kunnallisen tietojenkeruujärjestelmän rakentaminen. Muiden muassa taksiautoilijat pyrittiin värväämään sen piiriin. ”Taksiautoi-

lijat suhtautuvat myönteisesti raportinantoon, jos yhteistyö pysyy luottamuksellisena.” Lopulta kuskit kuitenkin kieltäytyivät; tämän seikan toimitusjohtaja A. tulkitsi osoitukseksi ”nuorison kostotoimien” uhasta ja siis rikosaallon kaikkivoipaisuudesta.

Vuoden 1987 kuluessa työryhmässä alkoi yhä voimakkaammin tulla esiin ajatus jonkinlaisen oman partioinnin tai poliisivoiman perustamisesta. Ensi merkinä tästä oli puhe ”jengityöntekijästä”, jonka oli määrä ”käyttää esim. 5 h. viikossa huolto-asemien esimiesten, kirjaston työntekijöiden, kioskien pitäjien, vuokra-autoilijoiden jne. haastatteluun”. Toimitusjohtaja A:n mukaan jengityöntekijän tuli olla työryhmän edustaja ”kentällä” – siis eräänlainen soluttautuja, joka keräisi tietoja julkisilla paikoilla norikoilevista nuorista. Rikos oli löydettävä hinnalla millä hyvänsä.

Heidän mielestään heitä vedettiin linsistä koko ajan että koska tapahtuu kaikkee ja kaikki vaan väittää ettei tapahdu mitään. Et heitä hämättiin jollakin tavalla et ne ei niinku millään hyväksynyt tätä ajatusta ja sit piti niinku kaikkea mahdollista että saadaan tietoa. Et – – jengityöntekijältä saadaan tietoa, että se tuo sitten näitä pöyristyttäviä kuvauksia ja henkilötiedot ja kaiken mahdollisen siitä.

– Pyrittiinkö jengityöntekijästä tekemään työryhmän tiedonkeruuväline?

– Joo. Ilman muuta ne halus sinne kytän.

Vuoden 1987 lopulla kadonneen rikosaallon etsintä johti suurisuuntaiseen kokeeseen, jossa arjen kriminologia valjastettiin kunnallisen kriminaalipolitiikan palvelukseen. Perustettiin järjestyshäiriöpuhelin. Vihdoinkin ryhmä pääsisi käsiksi oman tarpeellisuutensa synkkiin juuriin: rauhattomuuksiin, ilkivaltaan, väkivaltaan – kaikkeen siihen, mistä poliisitilasto itsepintaisesti vaikenä. Maailman projisoidun rikollisuuden oli määrä materialisoitua puhelinvastaajan nauhalle sanelluissa pöyristyttävässä kansalaisraportissa.

Koe epäonnistui. Myöhemmin antamassaan loppuraportissa työryhmä esitti arvion siitä, miksi puhelimen raporttimäärä oli jäänyt

määrältään pieneksi (24) ja varsinkin laadultaan köyhäksi. ”Puhelinvastaajakokeilu ei tuottanut 'toivottua' tulosta, asukkaat eivät ainakaan hyödyntäneet sitä suuremmin.” Näin siis kyse oli jälleen siitä, että rikos ja pahe kyllä oli olemassa, mutta se pimitettiin ja kätkettiin ryhtiliikkeen aktivisteilta. Rikoksen oli oltava olemassa.

Työryhmän työn keskeisenä lähtökohtana oli ajatus, että rikoksentorjunnan luonne ja resurssit oli suhteutettava paikallisesti. Niinpä työryhmän jäsen, insinööri B., saattoi lausua kansallisen tv-yleisön edessä (A-studio 4.5.1988): ”Me haluamme panostaa jopa rauhallisempaan ja viihtyvämpään elämiseen kuin muut ja meillä on siihen resurssjakin, ja me olemme tottuneet tällaiseen rauhalliseen kolkkaan.” Puhuessaan ”meistä” B. konstruoi fiktiivisellä tasolla sellaisen konsensuksen ja arvokseyden, jota todellisuus ei tuntenut. Tässä piileekin rikoksentorjunnan ongelma modernissa yhteiskunnassa. Eriytyneen työnjaon yhteisöissä ei ole sellaista ”kansan oikeustajua”, jota rikoksentorjunta voisi yksiselitteisesti heijastaa. Modernissa yhteiskunnassa oman käden oikeuteen turvautuvalle jää siksi kaksi vaihtoehtoa: joko lisätä retoriikkansa ideologisuutta tai pienentää varjelmansa yhteisön kokoa. Kaupunginosa, kortteli, perhe – millä tasolla löytyy ”aito” yhteisö? – Kolmas työryhmän jäsen, yritysjohtaja C., pystyi tarkkanäköisesti havaitsemaan tämän ongelman. Pikkukaupungissa ei ollut edellytyksiä yhteisöpohjaiselle rikoksentorjunnalle, koska sosiaalinen rakenne oli eriytynyt:

Minä ajoin sekä työryhmässä että muuallakin sitä ajatusta, että meidän olisi pitänyt ylläpitää omaa järjestysmiestä. Jos on, niin kuin sanoin, vihreissä univormuissa vartiomiehiä jotka parittain kulkee saksanpaimenkoira narussa ja joilla on sitten oravankuva kaulassa, niin se olisi rauhoittunut – mutta ne jotka halusivat säästää rahaa tai asuivat turvallisesti kerrostaloissa, ne henkilöt joiden omaisuus ei ollut missään tapauksessa vaarassa, niin ne olivat sitä mieltä että tämä pitäis painaa villasella.

Mikä sitten oli ryhtiliikkeen uhkakuva? Se tuli selkeästi esille keväällä 1988, jolloin pitkällinen ja siihen asti tulokseton rikoksenetsinnän prosessi sai täyttymyksensä: kuokkavieraiden häätäminen ilmaan ammutulla haulikonlaukauksella nosti pikkukaupungin ryhtiliikkeen kansallisen julkisuuden valokeilaan. Oli täysin selvää, ja tämän työryhmä oli tiennyt jo pitkään, että kyse oli ulkopuolisten nuorisorikollisten organisoiduista häiriköintiretkistä kunnan alueelle. Kevään 1988 muutamina kuukausina näytti syntyvän merkillinen itseään ruokkiva prosessi, jossa eri vaiheet vahvistivat paniikitunnelman kehkeytymistä. Muutamat tosiasialliset tapaukset johtivat raportointiin, kansalaisten huolestumiseen, uusiin raporteihin kansalaisten huolestuneisuudesta ja lopulta yleisön ilmoituserkkyuden nousuun ja poliisikäytännön muutoksiin.

Lehdistö välitti kuntalaisille määritelmän ja tulkintakehyksen, jonka avulla ambivalentti tilanne oli jäsennettävissä; poikkeavuuden havainto herkistyi entisestään, ja tämä prosessi meni niin pitkälle, että lehdistössä kerrottiin pikkukaupunkia terrorisoivasta jengistä, jota ei tosiasiallisesti ollut. Jengille annettiin valtakunnallisessa lehdessä (Ilta-Sanomat 23.4.1988) jopa nimi:

Lyhyen ajan sisällä Keran jengi on iskenyt moneen paikkaan. Hipoissa nuoria on pahoinpidelty, ikkunoita rikottu ja eräissäkin paikassa ulko-ovi hajotettu. Nuoria, jotka eivät ole suostuneet nuolemaan jengiläisten kenkiä puhtaaksi, on hakattu. Jengi on varustautunut seipäin, pampuihin ja laudoihin.

Paikallislehti (Alueuutiset 1.5.1988) tiesi kertoa, että kyseisen ”jengin” aggressiivisuus ei rajoitu ainoastaan aineellisiin vahingontekoihin vaan että osansa nuorison vihasta ovat saaneet kadulla kulkevat asukkaat.

Eräs kuntalainen kommentoi lehdistön kykyä luoda todellisuutta seuraavasti:

Mut nuoret ylipäätänsä niin nehän on hirveen pelottavia. Ja ne tekee vaikka mitä ja päättömiä ja hulvattomia ja vaikka mitä. Niin siitä se niinku keksitään tämmönen hirveä Keran jengi, siis tosi

vaarallinen Keran jengi ja – ne jotka lukee lehdistä niin tottakai ne uskoivat että se on olemassa koska lehdessä niin lukee. Koska mistäs toimittajat vois keksiä tämmösen Keran jengin jos ei sitä oo olemassa.

Ja kuitenkin ”Keran jengiä” ei ollut. Cohen (1973, 63) tunnistaa Englannin nuorisopaniikissa saman yliherkän poikkeavuushavainnon. Hän kutsuu sitä ”kabbalismiksi”: epäorganisoitu, spontaani ja tilannesidonnainen käyttäytyminen nähdään osana etukäteen suunniteltua salaliittoa. Hämmästyttävästi tämä poikkeavuushavainto sai suomalaisessa pikkukaupungissa vuonna 1988 aivan samantyyppiset ilmaukset kuin Clactonissa tai Margatessa vuonna 1965: on puhe jengeistä, tukikohdista ja moottoriajoneuvoista. Näyttää siltä, että yhteisön poikkeavuushavainto voi joissakin oloissa kokonaan menettää siteensä todellisuuteen. Kun Norman Jacobs analysoi Taipeiin kummitusviiltäjäpaniikissa ilmennyttä olemattoman vihollisen näkemistä, hän viittasi siihen uhkaan, joka Taiwanin kohdistui manner-Kiinasta (Jacobs 1965, 327–328). Voisiko suomalaisessa pikkukaupungissa ilmennyttä yliherkkää poikkeavuushavaintoa tulkita muotoyhtäläisellä tavalla?

SOSIAALIHISTORIALLINEN TULKINTA: YHTEISÖN JUURET RYHTILIIKKEESSÄ

Tutkimusperinteen ohjaamana on herkistyneen poikkeavuushavainnon juuria etsittävä kyseisen yhteisön sosiaalirakenteesta ja sen mahdollisista vaihteluista. Nämä vaihtelut on suhteutettava tutkitun yhteisön laajempaan ympäristöön. Tavoitteena on antaa tulkinta pikkukaupungin moraalille ryhtiliikkeelle saattamalla se yleisemmän säännön alle: ulkopuolinen, rakenteellinen uhka tekee yhteisön sisäisestä identiteettityöstä kuulaan ja kirkkaan.

Jo Kauniainen sijoittuminen kartalle on omiaan tukemaan tulkintaa. Kauniainen on 8 000 asukkaan kunta, joka on kokonaan 180 000 asukkaan Espoon ympäröimä. Cohe-

nin elävästi kuvaama suggeroitu ”piiritys-mentaliteetti” tuntuu olevan kouriintuntuvalta tavalla todellisuutta Kauniaisissa. Vaikka pelkällä maantieteelläkin on oma itsenäinen vaikutuksensa (kuten suomalaiset rajoineen tietävät), on analyysia tarkennettava ja kysyttävä, tukeeko Kauniaisten sosiaalishistoria tutkimusperinteen vihjaamaa tulkintaa.

Kauniainen syntyi 1900-luvun alussa osana ns. puutarhakaupunkiliikettä. Helsingistä muutti ylempää keskiluokkaa kaupungin ulkopuolelle paremman elämän toivossa; kyse oli sosiaalisesta utopismista, jonka päämääränä oli luoda otollinen maaperä eheän ja terveen ihmisen kasvaa (vrt. esim. Kolbe 1990). Tämän tavoitteen toteuttamiseksi oli luotava sosiaalisesti homogeeninen, epävirallisen kontrollin jäsentämä yhteisö. Puutarhakaupunkiaate jätti kuitenkin uudelle yhteisölle vaikean ongelman, sen, että yhteisön ulkopuolinen maailma jatkoi sillä modernisaation ja eriytymisen tiellä, jolta yhteisön perustajat olivat halunneet suojautua. Miten säilyttää yhteisön omaleimaisuus laajenevan suurkaupungin naapurissa? Oli sovittava yhteen kaksi periaatetta: a) västörakenteen sosiaalinen homogeenisuus ja b) hallinnollinen riippumattomuus.

Sota ja sitä seuranneet yhteiskunnalliset mullistukset vaikeuttivat tilannetta. Kauniaisten historian paljossa jakanut Kulosaaren huvilayhdyskunta pakkoliitettiin Helsinkiin vuonna 1946. Mitä ilmeisimmin pelkkä sosiaalisen koostumuksen suojelu (esim. tonttien minimikoko ja teollisuuskielto) ei enää riittänyt. Päinvastoin se saattoi suorastaan heikentää kunnan asemaa. Riippumattomuuden säilyttämiseksi sosiaalinen homogeenisuus oli uhrattava, ja 1960-luvulla kaavoituspolitiikka sai uuden, kasvuun tähtäävän sävyn. Tämä ei kuitenkaan voinut pysäyttää Kauniaisten suhteellisen väkiluvun putoamista. Pikeminkin Espoon ennennäkemätön kasvu suurensi entisestään kuntien väestörakenteellisiä eroja; vuonna 1950 Kauniaisten ja Espoon ruotsinkielisen väestön prosenttiosuudet olivat 60 ja 43, vuonna 1988 ne olivat 44 ja 11.

Kauniaisissa perinteinen tasapaino oli muuttunut, mutta tästä huolimatta kunnan suhteellinen ”vähemmistöpitoisuus” oli vain kasvanut. Vuonna 1985 kävi noin 80 prosenttia kauniaislaisista kunnan ulkopuolella työssä (vrt. Rannikko 1946; Mehlem 1971).

Kauniaisten esimerkki ei ainakaan ole omiaan kumoamaan sitä tulkintaa, että moraalisten ryhtiliikkeiden taustalla on yhteisödynaaminen lainalaisuus ja sääntö, joka liittyy yhteisön ja sen ympäristön suhteellisen aseman muutoksiin ja toisaalta tämän muutoksen artikuloiminn ja käsitteellistämisen tapoihin. On toki oltava tarkkana: kausaalisuhteen olemassaolo ja laatu ovat tällaisissa tulkinnoissa hankala kysymys. Voidaan ehkä varoen sanoa, että kokonaisyhteiskunnallisten ja rakenteellisten prosessien pieniyhteisön identiteetille luoma uhka toimii moraalisen paniikin välttämättömänä, mutta ei riittävänä edellytyksenä. Esimerkiksi Howard S. Beckerin (1963) kuvaaman ”moraalisen yrittäjän” läsnäolo voi toimia laukaisevana tekijänä, joka vain välttämättömien ehtojen vallitessa voi synnyttää laajamittaisen ryhtiliikkeen. Epäilemättä myös tosiasiallinen rikos ja tilastollinen poikkeavuus toimivat muuttujina; niitä vain ei ole tässä tarkasteltu.

TAKAISIN TEORIAHISTORIAAN

Edellä totesin, että 1960-luvun alussa *Social Problems*-lehden ympärille kokoontui joukko sosiologeja, jotka kiinnittivät huomion uuteen, ennen unohdettuun¹ muuttujaan: ”poik-

—

¹ Kuitenkin jo ennen toista maailmansotaa ns. ”value-conflict school” tarkasteli 1960-luvulla poikkeavuuden tutkimuksen keskiöön nousseita definitionaalisia prosesseja. Yksinäisenä sutena aluetta kartoitti Edwin Lemert 1940- ja 1950-luvulla – nousten taannehtivasti leimaamisteorian klassikoksi. 1960-luvun alkuaun sijoitettu käänne poikkeavuuden tutkimuksessa perustuu toisaalta tutkimuksen määriin, toisaalta käsityksiin ”aikakauden hengestä”.

keavuuteen katsojien silmissä”. Yhteisöllinen kontrolli saattoi paitsi lisätä muuten syntynyttä poikkeavuutta myös luoda sitä ikään kuin tyhjästä. Tämä saattoi tapahtua joko moraalisten yrittäjien tai yhteisön rakenteellisten paineiden seurauksena – useimmiten kuitenkin näiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Ei kestänyt kauan, ennen kuin tämä ajatus keksittiin siirtää laajemminkin yhteiskunnallisiin tilanteenmäärittelyihin, ei siis vain poikkeavuuteen tai rikollisuuteen. Kaikki yhteisölliset ”tilat” edellyttivät oman havaituksi ja määritellyksi tulemisensa prosessia. Tästä muodostui ns. social problems -koulukunnan keskeisajatus: ”sosiaaliset ongelmat” eivät pakottaneet itseään yhteiskunnan jäsenten silmiin, vaan useimmiten tyytyivät vaatimattomina odottamaan erillisiä määrittelyprosesseja, joiden kautta jotkut asiointilat tultiin ymmärtämään ”sosiaalisina ongelmina” (vrt. esim. Blumer 1971 tai Spector & Kitsuse 1977).

Ei ehkä ollut ihme, että tällainen lähestymistapa löysi tärkeän julkaisufoorummin juuri Social Problems -lehestä. 1960-luvun poikkeavuus- ja rikospainotus sai tehdä tilaa yleisemmälle artikkelimuodolle, jossa jokin ”sosiaalinen ongelma” osoitettiin ”konstruoiduksi”. Nämä artikkelit saivat vakiomuodon. Ensin viitattiin johonkin suosittuun, tyypillisesti ”edistykseiseen” kansanliikkeeseen tai painostusryhmään. Sitten osoitettiin, että kyseisen liikkeen vastustama ilmiö oli tosiasiallisesti pysynyt vakioisena pitkään; liikkeen synnylle myöhempänä ajankohtana oli siis löydettävä jokin ”sosiaalisesta ongelmasta” riippumaton syy. Tyypillisesti tämä syy oli jonkin moraalisen yrittäjän toiminta. Tällaisen käsittelyn kohteeksi joutuivat nopeassa tahdissa mm. alkoholin, tupakan (esim. Markle & Troyer 1979), kahvin (esim. Troyer & Markle 1984) ja lasten pahoinpitelyn vastaiset painostusryhmät (esim. Pfohl 1977) sekä ”kansan ravitsemustilasta” huolestuneet lobbyt (esim. Aronson 1982).

1960-luvun poikkeavuuskeskeinen vaihe tutki mielellään konservatiivien laki ja järjes-

tys -ryhtiliikkeitä; 1970-luvun lopulla käynnistynyt vaihe sen sijaan on analysoinut pikemminkin ”edistyksellisiä” painostusryhmiä. Tämä osoittaa, ettei social problems -lähestymistapa ole sisäsyntyisesti ”kallellaan” mihinkään – sen paremmin liberaaliin kuin konservatiiviseenkaan – suuntaan. Perinteen käsitteellinen arsenaali on suunnattavissa kaikkiin liikkeisiin, jotka katsovat edistäväänsä hyvettä ja hyvää. Voitaisiin esimerkiksi puhua liberaaleista paniikeista, joissa joidenkin älymystö- ja eliittipiirien ”fasismia” ja ”rasismia” rekisteröivä havainto (siis poikkeavuushavainto) äkisti laajenee ja pyrkii luomaan ”kansan mielipiteistä” sosiaalisen ongelman, jonka torjumiseksi sama älymystö on valmis tarjoamaan moraalisia ja sivistyksellisiä palveluitaan.

Ylipäätään lienee niin, että moniarvoisessa yhteiskunnassa toimiva ja ”moraalisia” kansanliikkeitä analysoiva tutkija joutuu aina tutkittaviensa silmissä outoon valoon, koska hän ei voi ottaa annettuina tutkimansa liikkeen juhlimia ja vaalimia arvoja. Päinvastoin hänen on asetettava itsensä ”antropologisen vierauden” tilaan suhteessa tutkittavaan liikkeeseen. Kärjekäs esimerkki voisi olla seuraava: sydän- ja verisuonitautien vähentämiseksi suunniteltua kampanjaa analysoidaan moraalisenä ryhtiliikkeenä, joka pyrkii konstruimaan ”kansan totunnaisen elämäntavan” sosiaalisena ongelmana. Kampanjan julkilauzumattomia arvoja ei otetakaan annettuina. Erilaisia ”osallistavia” uudelleen koulutusorganisaatioita tarkastellaan julkishallinnollisen ja professionaalisen ryhtiliikkeen välineinä kansan elämän muokkaamisessa.

”COMMUNITY APPROACH” MORAALISEN RYHTILIIKKEEN TEKNOLOGIANA

Haitallisiksi määriteltyjen aineiden vastaisessa taistelussa on viime aikoina nostettu esiin ns. community approach (CA), jossa kohdeyhteisön tarpeet ja toisaalta tutkimukselliset tavoitteet pyritään saattamaan sopu-

sointuun. Tarkastelen seuraavassa lyhyesti tätä lähestymistapaa pääasiassa N. Giesbrechtin ja hänen työtovereidensa artikkelin (1991) kautta (julkaistu suomeksi tässä numerossa). Sen lukeminen oli aika erikoinen kokemus: artikkelissa on kuvattu professionaalisen ryhtiliikkeen strategia ikään kuin sisäpuolelta, ilman social problems -näkökulmalle ominaista etäisyydenottoa ja antropologista vierautta.

CA näyttäytyy teknokraattisena prosessina, joka ottaa annettuina kansanterveyskampanjoiden taustalla olevat arvolähtökohdat ja poliittiset tahdonmuodostusprosessit. Tässä ei sinänsä ole mitään ongelmallista – onhan hyvä, että jotkut pohtivat myös puhtaasti käytännöllisiä ja välineellisiä kysymyksiä jättäen filosofiset pohdinnat muille. Näyttää kuitenkin siltä, että CA mielellään pukee instrumentaalisen olemuksensa ns. toimintatutkimuksen tarjoamiin ja demokraattisen oloisiin sananparsiin. Puhe ”omia tarpeitaan arvioivista kansalaisista” tai ”oman elämänsä herroiksi” pääsevistä ihmisistä ei kuitenkaan voi peittää sitä, että CA:ssa on kysymys väestön uudelleen kouluttamisesta ja sen aikaisemman elämäntavan konstruomisesta sosiaalisena ongelmana. Niinpä artikkelissa (Giesbrecht & al. 1991, 3) todetaankin, että ”yhteisön jäsenille tulisi tarjota koulutusta, jonka turvin he voivat osallistua tarpeiden arviointiin”. Ilmeisesti yhteisön jäsenet muodostuvat subjekteiksi vasta professionaalisen valistuksen jälkeen.

Yhteisön tarpeilla CA viittaa siis itse asiaansa professionaalisten (ennen muuta kansanterveystieteellisten) intressiryhmien tilanteenmäärittelyihin ja arvoihin. ”Toimintatutkimuksena” ymmärretty laaja ryhtiliike koostuikin näiden arvojen välittämisestä kansan syville riveille; tätä prosessia varten laaja hierarkkinen kampanjakoneisto on tarpeen. Kuvaavaa on ”sisäänmenopisteiden” (entry points) paikallistaminen ja niiden valjastaminen professionaalisen liikkeen palvelukseen. Tämä on seikka, jonka tärkeyttä moraalisten ryhtiliikkeiden tutkimuksessa on toistuvasti

korostettu; on löydettävä väliportaan moraalisia yrittäjiä, esim. koululautakuntia (Giesbrecht & al. 1991, 3), toimimaan keskitetyn suunnittelun ja väestön välisenä linkkinä (vrt. Aronson 1982). Avainhenkilöiden eturistiriidat nousevat samalla vaikeaksi ongelmaksi. Kuten Kauniaisten moraalista ryhtiliikkeestä nähtiin, on ”yhteisölähestymistavan” voitettava modernin yhteiskunnan oloissa eräs tärkeä ongelma, nimittäin se, ettei mitään ”yhteisöä” arvo- tai etukonsensusena ole olemassa. Yhteisö on konstruoitava, ennen kuin sitä voidaan lähestyä.

Puhtaasti teknisessä mielessä ongelmaksi jää tehokkaan mainoskampanjan aikaansaaminen, kampanjan, jolla kansa saadaan rationalisoimaan elämäkäytäntöään. Juuri tätä ongelmaa Giesbrechtin (& al. 1991) artikkeli käsittelee antautumatta syvempiin pohdintoihin tahdonmuodostusprosessien demokraattisuudesta. Nämä pohdinnat toimintatutkimuksen ideologia korvaa muutamilla huomautuksilla tutkimuskohteiden omaehtoisuuden ja ”subjektuuden” säilyttämisestä. Kuten yllä totesin, tämä subjektuus näyttää kovin kehämäiseltä. Kun kyse CA:ssa ja toimintatutkimuksessa on paljolti juuri tahdonmuodostukseen puuttumisesta, kannattaa pohtia, onko näiden aatteiden ideologia todella niin demokraattinen, kuin pinnalliset julkilausumat antavat olettaa. David Silverman (1989, 148–154) kehottaa tällaisissa tapauksissa laskemaan ohjelmallisten tekstien kieliopillisia subjekteja, siis tutkimaan sitä, miten kyseinen teksti konstruoi subjektin – kuka vaikuttaa maailmassa, mikä on liikuttava voima? Eräässä yhteisö- ja toimintatutkimuksen suomalaisessa esittelyssä (Holmila 1990, 113–116) tekstin subjektien prosenttijakaumat ovat seuraavat (N = 83):

tieteellinen (abstrakti, organisaatio)	54
ammattiliitto	11
työntekijä	8
muu	27
yhteensä	100

Ideologialtaan ”osallistava” tutkimus loihtii

siis tekstissään esille maailman, jossa subjekteja ovat tutkijat, projektit ja ammattiliitot. Ne, joita oli määrä ”osallistaa”, jäivät lapsipuolen – objektin – asemaan.

Ylipäätään lienee professionaalille moraalille ryhtiliikkeelle tyypillistä voimakas turvautuminen tieteen tarjoamiin argumentaatiomalleihin. Niiden avulla pyritään peittämään kampanjan läpeensä poliittinen, arvoihin kytkeytyvä luonne. Niinpä Giesbrecht ja hänen työtoverinsa (1991, 11) voivat kiitellä ”tutkimuksen” tuloksena väestön pysyttämistä konservatiivisena: ”tuki alkoholin saatavuuden ja mainonnan tiukalle kontrollille pysyi vakaana Community Action -projektin kaupungeissa, vaikka samanaikaisesti oli käynnissä kampanja liberaalimman alkoholipolitiikan puolesta”. Ongelmallista ei ehkä sinänsä ole arvojen edistäminen, vaan tämän edistämistoiminnan pukeminen ”tieteelliseen” asuun niin, ettei arvolähtökohtia julkituoda.

KALIFORNIAN TIE ON SUOMENKIN TIE?

Tämän artikkelin alussa kirjoitin, että teoreettiset uudistukset liittyvät usein aiemmin laiminlyödyn muuttujaryhmän esillenousuun. Niinpä 1960-luvun leimaamisteoreetikot nostivat tutkimusohjelmansa ytimeen ilmiön, jota monet heitä ennen olivat ohimennen, epäsystemaattisesti tai yksinkertaisesti liian yksin käsitelleet. Näyttää siltä, kuin sosiologinen muuttuja tarvitsisi jonkinasteisen ”ryhtiliikkeen” tullakseen osaksi alan hyväksyttyä keskustelua; pelkkä maininta tai huomio ei riitä, vaan tarvitaan ”ajan hengen” suosiollista myötävaikutusta. Poikkeavuuden tutkimuksen 1960-luvun käänteessä oli kyse eisenhowerilaisen ”yhden Amerikan” hajoamisesta moniksi, monenvärisiksi ja monia kieliä puhuviksi Amerikoiksi.

Kulttuurisen moninaisuuden värittämä yh-

teiskunta näyttää siis tuottavan erilaisen tieteen poikkeavuudesta kuin yhteiskunta, jossa vallitsee eheä yhtenäiskulttuuri. 1960-luvun suomalainen tai norjalainen ei joutunut arjessaan kohtaamaan ”normaalin” suhteellisuutta samalla tavalla kuin vastaavan ajankohdan kalifornialainen. David Downes ja Paul Rock (1984, 15–16) nojaavat tähän tiedonsosiologiseen vertailuun todetessaan, että yhtenäiskulttuurin hallitsemassa Norjassa ei ole ollut käyttöä konstruktionistisille (siis esimerkiksi leimaamisteoreettisille) ajatuksille, koska kriminologia on toiminut ”yhteisesti annettun” todellisuuden kuvaamiseksi perinteisin menetelmin. Sen sijaan Kaliforniassa, jossa usko maailman intuitiiviseen ”yhteisyyteen” ja yhteismitallisuuteen ei ole yhtä annettu ja selvä, on syntynyt monia fenomenologiasta ammentavia (ja yhteisöllistä reaktiota pohtivia) poikkeavuuden sosiologian kouluja.

Kuten Jussi Simpura (1991) ja Pekka Sulunen (1991) ovat äskettäin todenneet, on suurten yhteisten projektien aika Suomessakin hitaasti hivuttautumassa menneisyyteen. Kun annettuina otetut ja yhtenäiskulttuurin salpaamat arvot rapautuvat ja hyvän ja oikean elämän määrittelymonopoli murtuu, jää kenttä avoimeksi mitä erilaisimmille moraalille yrittäjille. Objektiivinen todellisuus tuntuu ”väsyvän”: se ei enää jaksa pakottaa itseään samanlaisena kaikkien yhteiskunnallisten toimijoiden silmiin, vaan odottaa heikkona ja kainona eri painostusryhmien, professioiden ja sosiaalisten liikkeiden konstituutio- ja määrittelytoimintaa tullakseen ihmisille-käsillä-olevaksi. Samalla syntyy tarve näiden määrittelijöiden toiminnan tieteelliselle tutkimukselle, tarve, jota yhtenäinen, samaa kieltä puhuva ja samaa ihonväriä kantava Suomi ei aikaisemmin tuntenut. Tässä mielessä – rajojen madaltuessa ja väestön liikkuvuuden lisääntyessä – Kalifornian tie on Suomenkin tie.

KIRJALLISUUS

Alapuro, Risto: Uskonto ja poliittinen mobilisoituminen maaseudulla. Teoksessa: Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti (toim.): Maailman kuvan muutos tutkimuskohteena. Helsinki: Otava, 1977

Aronson, Naomi: Nutrition as a social problem: A case study of entrepreneurial strategy of science. *Social Problems* 29 (1982): 5, 474–487

Becker, Howard S.: Outsiders. Studies in the sociology of deviance. USA: Macmillan, 1963

Blumer, Herbert: Social problems as collective behavior. *Social Problems* 18 (1971): 3, 298–306

Cohen, Stanley: Folk devils & moral panics. The creation of the Mods and Rockers. Bungay: Paladin, 1973

Conklin, John E.: The impact of crime. USA: Macmillan, 1975

Downes, David & Rock, Paul: Understanding deviance. A guide to the sociology of crime and rule breaking. Oxford: Clarendon Press, 1984

Erikson, Kai T.: Notes on the sociology of deviance. *Social Problems* 9 (1962): 4, 307–313

Erikson, Kai T.: Wayward puritans. A study in the sociology of deviance. USA: John Wiley & Sons, Inc., 1966

Eskola, Antti: Sosiologian tutkimusmenetelmät 2. Porvoo: WSOY, 1967

Gallagher, John & Tyree, Cheryl: Edwin Sutherland's research on the origins of sexual psychopath laws: an early case study of the medicalization of deviance. *Social Problems* 33 (1985): 2, 100–113

Giesbrecht N. & al.: Community action research projects: integrating community interests and research agenda in multicomponent initiatives. Draft: May 28, 1991

Holmila, Marja: Debate and action on lifestyle issues in the Finnish Trade Union Movement: Experiences of an action research project. In: OSAP Prevention Monograph 4: Research, action, and the community: experiences in the prevention of alcohol and other drug problems. USA, 1990

Jacobs, Norman: The Phantom Slasher in Taipei: Mass hysteria in a non-western society. *Social Problems* 12 (1965): 3, 318–328

Kitsuse, John I.: Societal reaction to deviant behavior: Problems of theory and method. *Social Problems* 9 (1962): 3, 247–256

Kitsuse, John & Cicourel, Aaron: A note on the uses of official statistics. *Social Problems* 11 (1963): 2, 131–138

Kivivuori, Janne: Rikoksenvastainen ryhtiliike pikkukaupungissa 1986–88. Sosiologinen näkökulma kunnallisen kriminaalipolitiikan yhteisöllisiin taustoihin. (Käsikirjoitus 1991)

Kolbe, Laura: Brändö – drömmen om en bättre framtid. Keuru: Stiftelsen Brändö Hembbygdsfond, 1990

Markle, Gerald & Troyer, Ronald: Smoke gets in your eyes: cigarette smoking as a deviant behavior. *Social Problems* 26 (1979): 5, 611–625

Mehlem, Christian: Kauniainen 50 vuotta. Helsinki 1971

Pfohl, Stephen J.: The "discovery" of child abuse. *Social Problems* 24 (1977): 3, 310–323

Rannikko, Rudolf: Grankulla såsom villasamhälle, samhälle med sammanträngd befolkning och köping. Helsingfors 1946

Silverman, David: Qualitative methodology & sociology. Describing the social world. Great Britain: Gower, 1989

Simpura, Jussi: Kuka päättää, mitkä ovat sosiaalisia ongelmia? Sosiaalinen aikakauskirja 85 (1991): 1, 5–14

Spector, Malcolm: Labeling theory in social problems: A young journal launches a new theory. *Social Problems* 24 (1976): 1, 69–75

Spector, Malcolm & Kitsuse, John: Constructing social problems. Menlo Park: Cummings, 1977

Sulkunen, Pekka: Suurten projektien loppu. Alkoholipolitiikka 56 (1991): 3, 165–177

Troyer, Ronald & Markle, Gerald: Coffee drinking – an emerging social problem? *Social problems* 31 (1984): 4, 403–416.

ENGLISH SUMMARY

Janne Kivivuori: *The community and moralist movements (Yhteisö ja ryhtiliikkeet)*

This article deals with the processes that condemn certain forms of behaviour as deviant or as 'social problems'. Moral entrepreneurs play an important role in these processes, initiating campaigns to reinterpret social problems or – as is most

often the case – to intensify the control on deviant behaviour.

The empirical example discussed in the article is a moralist movement active in a small town in southern Finland in 1986–88, which was set up by a local working group specializing in security services and in maintaining law and order. For two years the group attempted to prove that the com-

munity was threatened by a crime wave originating in the neighbouring town. The group endeavoured to define a social problem which, according to police records, did not exist. They used their definition of the problem to justify strict control measures.

In the article, the conditions leading to the birth of a moralist movement are divided into two groups. In the 'moral panic' research tradition, the prevailing atmosphere in the town under survey combined a strong (cultural) self-awareness with the threatened existence of the town (based on structural and demographic processes). The situation was an inevitable, but not sufficient, condition for the birth of the moralist movement; the trigger was

the existence and activities of a dynamic moral entrepreneur.

As another example of the activities of a moral entrepreneur the article takes a critical look at the community approach, which can be held as the theoretical and functional 'directive' of the modern, professional moralist movement.

Finally, it is argued that the disintegration of the cohesive Nordic cultures, as a direct result of demographic and political processes, will create a stepping stone for a wide variety of moral entrepreneurs. It will also create a need for sociology specializing in deviant behaviour and providing a means of studying these moral entrepreneurs.